

Piotr SZKUTNIK*

LEGATY NA RZECZ BRACTW KOŚCIELNYCH W SZADKU W LATACH 50-TYCH XIX WIEKU

Streszczenie. W Szadku w okresie staropolskim powstało kilka bractw religijnych funkcjonujących przy parafii rzymskokatolickiej. Wierni zainteresowani czynnym uczestnictwem w różnych formach kultu zrzeszali się w konfraterniach, czując potrzebę integracji w ramach lokalnej społeczności. Bractwa religijne otrzymywały od fundatorów i darczyńców fundusze na swe funkcjonowanie. W latach 50-tych XIX w. Bractwo Bożego Ciała i Pięciu Ran Pana Naszego Jezusa Chrystusa, zwane też Bractwem Pięciorańskim, oraz Bractwo Różańca Świętego otrzymały w testamentach zapisy na odprawianie mszy za duszę darczyńców. Legaty te zarejestrowano w formie aktów notarialnych notariuszy szadkowskich. Treść tych dokumentów stała się przedmiotem edycji w niniejszym artykule jako kolejne źródło do dziejów Kościoła w Szadku.

Słowa kluczowe: Szadek, legaty, bractwa kościelne, XIX w.

W poprzednich tomach „Biuletynu Szadkowskiego” opublikowano edycję źródłową kilku dokumentów związanych z historią kościoła i parafii rzymskokatolickiej w Szadku¹. W niniejszym artykule zamieszczono dokumenty związane z uposażeniem bractw funkcjonujących w parafii. Zapisy (legaty) na rzecz bractw znajdują się w umowie kupna-sprzedaży i testamentach².

---

* Piotr Szkutnik, dr, adiunkt w Katedrze Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii Instytutu Historii Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego, 90–219 Łódź, ul. Kamińskiego 27a.

¹ A. Kaczmarek, A. Młyńska, *Źródła do dziejów parafii w Szadku z roku 1825 (wizyta dziekańska i inwentarz parafii)*, „Biuletyn Szadkowski” (dalej: BSz) 2010, t. 10, s. 199–217; P. Szkutnik, *Parafia szadkowska na początku XVI w. w świetle Liber Beneficiorum Jana Łaskiego*, BSz 2013, t. 13, s. 65–80; tenże, *Opis kościoła i probostwa w Szadku w połowie XIX w.*, BSz 2015, t. 15, s. 69–87.

² Szerzej o testamentach w tym okresie zob.: J. Bieda, *Testament – prawo a praktyka Królestwa Polskiego w świetle akt notariuszy zgierskich w latach 1826–1875*, Łódź 2013. Testament z epoki staropolskiej również był już przedmiotem edycji na łamach „Biuletynu Szadkowskiego” zob.: P. Szkutnik, *Testament mieszczański szadkowskiej Doroty Czygańskiej z Lipińskich z 1693 r.*, BSz 2014, t. 14, s. 97–112.

Bractwa kościelne zrzeszały wiernych wyznania rzymskokatolickiego w celu wzmocnienia więzi lokalnej wspólnoty parafialnej, odbywania wspólnych praktyk kościelnych oraz prowadzenia działalności religijnej. Bractwa religijne powstawały w Europie już w średniowieczu. Zasady ich funkcjonowania uporządkowano w XVI w.³ Konfraternie licznie zakładano w okresie wzmożonej religijności i pobożności, jaki przypadał na barok, kiedy szczególnie podkreślano zewnętrzne formy i przejawy kultu⁴. W Szadku od XVII w. istniało kilka bractw religijnych. Jednym z nich było bractwo Bożego Ciała i Pięciu Ran Pana Naszego Jezusa Chrystusa, zwane też Bractwem Pięciorańskim, które funkcjonowało przy wielkim (głównym) ołtarzu kościoła parafialnego. Celem bractwa był kult męki pańskiej. Kapelan bractwa co tydzień odprawiał śpiewaną mszę połączoną z procesją. Ten sam kapelan, a zarazem promotor, stał na czele Bractwa Różańca Świętego. Bractwo to odmawiało lub śpiewało w kościele różaniec i szerzyło kult Najświętszej Maryi Panny⁵.

Bractwa funkcjonowały w oparciu o fundusze przekazywane przez darczyńców, obligujące m.in. do odprawiania mszy. Zapisy na rzecz bractwa były dokonywane również w XIX w. W latach 50-tych XIX w. legaty na rzecz ww. dwóch bractw spisano w formie trzech aktów notarialnych w kancelariach notariuszy szadkowskich. Wyciągi tych akt znalazły się w sporządzonym w 1858 r. *Spisie majątku duchownego kościoła w mieście Szadku*⁶.

KOMENTARZ

Pierwszy z edytowanych dokumentów stanowi testament Szymona Ciesielskiego z 12 sierpnia 1852 r. Testator jako członek bractwa zapisał Bractwu Różańca Świętego oraz Bractwu Pięciu Ran Pana Naszego Jezusa Chrystusa po 500 zł. Z sum tych, ulokowanych na hipotecę, bractwa te miały pobierać rocznie procent. Fundusz był przeznaczony na odprawianie co roku mszy za duszę darczyńcy. Sz. Ciesielski był obywatelem zamieszkałym w Szadku, synem Majchra i Marianny Ciesielskich. Zmarł 13 sierpnia 1852 r. w wieku 46 lat w Szadku. Pozostawił żonę Jadwigę z Dębowskich. Świadcami wymienionymi 15 sierpnia 1852 r. w jego akcie zgonu byli mieszkańcy Szadku: rzeźnik Antoni Jankowski liczący 30 lat i obywatel Stanisław Sarnikowski liczący 40 lat⁷.

³ S. Zabraniak, *Bractwa w Wieluniu w okresie przedrozbiorowym*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK) 2001, t. 76, s. 421–422.

⁴ J. Flaga, *Bractwa religijne w archidiakonacie lubelskim do końca XVIII wieku. Chronologia i terytorialne rozmieszczenie*, ABMK 1981, t. 42, s. 295.

⁵ K. Rulka, *Stan religijno-moralny parafii rzymskokatolickiej w Szadku w drugiej połowie XVIII w. Miejsce kultu, duszpasterze, parafianie*, BSz 2013, t. 13, s. 37–39.

⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych, Centralne Władze Wyznaniowe, sygn. 491, s. 237–250.

⁷ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APL), Urząd Stanu Cywilnego (dalej: USC) Szadek, sygn. 100, Akta zmarłych, nr 145 z 1852 r.

Drugi z publikowanych dokumentów stanowi edycję testamentu Agnieszki z Adamkiewiczów 1 voto Kosteckiej 2 voto Nawrockiej z 30 maja 1856 r. Testatorka zapisuje w nim poszczególne części swego majątku krewnym. Ponadto czyni również legat na nabożeństwo odprowadzane co roku za swoją duszę oraz za dusze rodzin Adamkiewiczów i Kosteckich w wysokości 150 rubli srebrem. Kwotę tę zapisano na domu i ogrodzie. Od sumy tej 5% miało, według zapisu, odbierać Bractwo Różańca Świętego i przeznaczać księdzu w Szadku na wspomniane nabożeństwo. Agnieszka Nawrocka jako żona obywatela, zamieszkała i urodzona w Szadku, córka Cypriana i Wiktorii Adamkiewiczów zmarła 12 sierpnia 1856 r. w Szadku w wieku 56 lat. Świadcami wymienionymi 14 sierpnia 1856 r. w jej akcie zgonu byli obywatele i mieszkańcy Szadku: Ignacy Krupowczyk liczący 40 lat i Ludwik Kraszewski liczący 38 lat⁸.

Trzeci i ostatni z dokumentów stanowi kontrakt kupna sprzedaży zawarty między Józefem Dębowskim a Szymonem Piotrowskim. J. Dębowski zakupił w 1853 r. od swojej siostry Jadwigi z Dębowskich, a zarazem wdowy po Sz. Ciesielskim, nieruchomość, która była obciążona ww. legatem na rzecz bractw. Rodzeństwo to zostało przyjęte do Bractwa Pięciorańskiego 28 czerwca 1854 r.⁹ Jadwiga Ciesielska jako wdowa i obywatelka zamieszkała w Szadku, córka Bogusława i Małgorzaty Dembowskich zmarła 14 listopada 1854 r. w Szadku w wieku 53 lat. Świadcami wymienionymi 16 listopada 1854 r. w jej akcie zgonu byli mieszkańcy Szadku: organista Walenty Błachowicz liczący 40 lat i kościelny Jan Pakowski liczący 30 lat¹⁰. J. Dębowski następnie sprzedał ww. nieruchomość 2 września 1856 r. Sz. Piotrowskiemu, właścicielowi wiatraka w Szadku. Nowy właściciel był zobowiązany wypłacać wiecejście ww. bractwom 5% od sumy 150 rubli srebrem (przypadającej po 75 rubli na każde bractwo) co roku 29 września.

Zapisy testamentowe oraz kontrakt opisują przechodzenie nieruchomości z rąk do rąk, od zbywcy do nabywcy, od spadkodawcy do spadkobierców. Edytowane akty szeroko prezentują kręgi rodzinne testatorów stąd są przydatne do odtworzenia ich genealogii. Przy okazji opisu nieruchomości pojawiają się określenia toponomastyczne funkcjonujące w Szadku np. Gaj, Młynisko, Kapuśniki.

METODA WYDAWNICZA

Rękopisy akt notarialnych edytowano, korzystając z instrukcji wydawniczej K. Lepszego¹¹. Zmodernizowano pisownię źródła. Zgodnie z aktualnymi zasadami wprowadzono zmiany dotyczące użycia wielkich liter w zdaniach. Uzupełniono

⁸ APL, USC Szadek, sygn. 107, Akta zmarłych, nr 198 z 1856 r.

⁹ Archiwum Diecezjalne we Włocławku, parafia Szadek, sygn. 1, s. 27.

¹⁰ APL, USC Szadek, sygn. 104, Akta zmarłych, nr 174 z 1854 r.

¹¹ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, K. Lepszy (red.), Wrocław 1953; J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014, s. 173–178. Z powodów technicznych na polecenie wydawnictwa nie użyto odmiennych odsyłaczy dla przypisów tekstowych i rzeczowych.

interpunkcję przez wstawienie dodatkowych przecinków i kropek kończących zdanie w miejsce myślników stosowanych w podstawie wydania. Dwukropek jako znak kończący skrót zamieniono na kropkę. Liczebniki z podstawy wydania edytowano jako liczby arabskie. Wyrazy odbiegające od współczesnej pisowni, nieoprawione przez wydawcę, opatrzone skróconym *sic* w nawiasie kwadratowym [s]. W nawiasy kwadratowe ujęto początek danej strony w oryginale oraz uzupełnienie o brakujący wyraz lub wyrazu o brakujące litery. W edycji pominięto wyraz powtarzający się z poprzedniej strony w podstawie wydania. Wprowadzono akapity. Niektóre wyrazy zapisane w podstawie wydania łącznie, edytowano oddzielnie np.: niewiedząc jako nie wiedząc, niedopełniła jako nie dopełniła lub odwrotnie w całe jako wcale. Litery *i* oraz *y* oddano zgodnie z obowiązującymi obecnie zasadami, np. hipotece jako hipotece; Maryanny – Marianny; mey – mej; obierający – obierający; spokojność – spokojność. Zgodnie ze współczesną ortografią zapisano chonorowego jako honorowego i excepcyi jako ekscypcji oraz exekucją jako egzekucją. Podwojone litery *ll*, *mm* i *ss* zastąpiono pojedynczymi, edytując interessantka jako interesantka; kancelaryi – kancelarii; possesyją – posesję; succesorów – sukcesorów; summy – sumy. Zachowano ówczesną wymowę, nie modyfikując końcówek *-em* w wyrazach: długiem, dobrowolnem, domowemi, głośnem, gospodarskiemi, jakim, niniejszem, okręgowem, położonem, samem, takim, tem, wszystkim, wyrażnem, zwanem. Pozostawiono archaiczne brzmienie innych wyrazów np. Krysztof, obedwie, onego, pierwej, stawając, umią, wiarogodnych, wiecznami. W przypisach rzeczowych wyjaśniono znaczenie niektórych terminów.

1. TESTAMENT SZYMONA CIESIELSKIEGO Z ROKU 1852

12 VIII 1852

Or.: *Archiwum Państwowe w Łodzi oddział w Sieradzu, Akta notariusza C. Stokowskiego w Szadku, sygn. 7, nr 189, k. 340-340v.*

[k. 340] Działo się w domu pod N^o12 76 przy ulicy Piotrkowskiej położonym miasta Szadku, dnia 12 sierpnia 1852 r.¹³ Ja Szymon Ciesielski będąc złożonych [s] chorobą choleryczną, jako bezpotomnie żyjący, nie wiedząc mej śmierci, ale będąc jednak na umyśle zupełnie zdrowym, a chcąc spokojność swej żonie i familii uczynić, tak rozporządzam, w przytomności Dominika Kozłowskiego jako ławnika honorowego i innych obywateli nieruchomości posiadających tu poniżej wyrażonych.

¹² Numer.

¹³ W lewym górnym rogu dokumentu zapisano adnotację *Przy rozporządzeniu na dniu dzisiejszem do rejenta Stokowskiego oddzielnie wydanem przesłane. Kalisz d. 25 maja/6 czerwca [1]853 r. Prezes Trybunału Kal. Bońkowski.*

Posiadam nieruchomość tu w Szadku położoną z domu, gruntu i ogrodów [się] składającą, która wspólnie z żoną moją Jadwigą urzędownie okupioną. Całą więc nieruchomość z porządkami gospodarskimi, domowymi, z sprzętami, inwentarzami, wiecznymi czasy zapisuję, z tym jednak obowiązkiem, że winna będzie dopiero swej śmierci, mej familii zło.[tych] pol.[skich] 300 wypłacić, która się wylegitymuje, tudzież, aby zło.[tych] pol.[skich] 500 do Bractwa Pięciu Ran Jezusowych i złotych pol.[skich] 500 do Bra [k. 340v] ctwa Różańca S^o¹⁴ jako będąc bratem tegoż bractwa, raz na zawsze i wieczyście zapisuje, którzy starsi tych bractw winni będą sumy wyrażone na pewnej hipotece ulokować i zapewnić, tylko będą mieli prawo procent co rok pobierać, którzy winni nabożeństwo za mą duszę rocznie odpra¹⁵ [wiać] i światło potrzebne wydać. Długi jakie się okażą, żona moja [ma] po wypłacić, [ale] u nikogo nie mam długów. Tylko wkładam na żoną moją, aby mnie przyzwoicie, ciało moje, pochowała i o duszy mej pamiętała. Na koniec nie mam nic do nadmienia, takową wolę po odczytaniu zrozumieniu, znakami trzech krzyżów swój podpis oznaczył, świadkowie zaś własnoręcznie podpisują.

xxx Szymon Ciesielski

Dominik Kozłowski Ł.[awnik] H.[onorowy] świadek,

Piotr Modrzej[e]wski świadek,

Jan Chlebicki świadek,

Bogumił Sakowski świadek,

Jakob Klarzyński świadek,

Józef Jakubów przytomny,

Jan Pakowski pisał¹⁶.

2. TESTAMENT AGNIESZKI Z ADAMKIEWICZÓW I VOTO KOSTECKIEJ 2 VOTO NAWROCKIEJ Z ROKU 1856

30 V 1856

Or.: *Archiwum Państwowe w Łodzi oddział w Sieradzu, Akta notariusza J. Sztudyngera w Szadku, sygn. 1, nr 57, k. 144-146v.*

[k. 144] Działo się w mieście okręgowym Szadku w powiecie sieradzkim guberni warszawskiej w domu pod numerem 212 przy ulicy Wilamowskiej położonym dnia /:18:/ 30 maja 1856 r. Przede mną Józefem Sztudynger pod-sędkiem Sądu Pokoju Okręgu Szadkowskiego, tu w mieście okręgowym Szadku z urzędowania zamieszkałym, w niebytności rejenta w Szadku działającym,

¹⁴ Świętego.

¹⁵ W oryginale wyraz niedokończony.

¹⁶ APL oddział w Sieradzu, Akta notariusza C. Stokowskiego w Szadku, sygn. 7, nr 189, k. 340-340v.

w obecności świadków poniżej tego aktu wymienionych w miejsce na wstępie powołane na żądanie interesantki przybyłym, osobiście obecna Agnieszka z Adamkiewiczów pierwszego ślubu Kostecka powtórnego Antoniego Nawrockiego małżonka, właścicielka nieruchomości tu w mieście okręgowym Szadku zamieszkała, lubo na ciele osłabiona, jednak na umyśle zdrowa, przymioty prawne i zdolność do działań urzędowych mająca, mnie akt własnoręcznie piszącemu znana, zażądała spisania ostatniej jej woli czyli testamentu w formie publicznej i takowy testament mnie własnoręcznie piszącemu zadyktowała jak następuje.

Nie wiedząc końca mego życia, a chcąc zostawić męża [k. 144v] mego Antoniego Nawrockiego i moich sukcesorów, to jest dzieci dwoje Franciszkę i Marianę córki po synu moim z pierwszego małżeństwa Julianie Kosteckim w spokojności, oświadczam, że cały mój majątek składa się:

1° Z domu mego własnego tu [w] mieście okręgowym Szadku przy rynku pod nr 10 położonego wartującego rubli srebrem 900.

2° Domu podobnież tu w Szadku przy ulicy Wilamowskiej pod numerem dawniej 213, a dziś 217 położonego jako wspólnie z pierwszym mym mężem Mateuszem Kosteckim nabytego, którego moją połowę podaję na rubli srebrem 75.

3° Pięciu składów¹⁷ łąki w granicach Szadku w miejscu Gaj zwanem ciągnące się od Krucic do granicy Karczówka, którą szacuję rubli srebrem 81.

4° Dwóch składów roli w polu długiem w granicach miasta Szadku pomiędzy rolami Marcina Kobusiewicza i Popławskiej Marianny położonych jakie szacuję na rubli srebrem 81.

5° Ogrodu 9 lech¹⁸ na Młynisku pomiędzy opłotkami i Bogumiłem Zabłockim również w granicach miasta Szadku położonych, który szacuję rubli srebrem 40 kopiejek 50.

6° Ogrodu w Kapuśnikach półczwartej¹⁹ lechy także w gra [k. 145] nicach miasta Szadku pomiędzy Dzienniakowską i Marcinem Kobusiewiczem wartości rubli srebrem 10.

7° Lechy 1 ogrodu także w Kapuśnikach pomiędzy Marcinem Szymanowiczem, a Magdaleną Adamkiewiczową położonej wartości rubli srebrem 2.

8° Ogrodu lech 3 na Bobowni pod Szadkiem pomiędzy ogrodami Agnieszki Woszczalskiej i Andrzeja Krauze położonego wartości rubli srebrem 15.

9° Stodoły nowej na tejsze Bobowni wartości rubli srebrem 150 i ogrodu przy niej wartującego rubli srebrem 15 położonego pomiędzy ogrodami Andrzeja Krauze i Jana Lipskiego.

¹⁷ Skład – szeroki zagon ziemi zorany na 8–30 skib; rola z dwóch zagonów złożona w jeden. Zob.: *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 6, Warszawa 1915, s. 148. Mniejsza jednostka określająca areal ziemi, która mogła być różnie szacowana pod względem powierzchni. Zob.: J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 1983, s. 164.

¹⁸ Lecha – większy obszar gruntu, kawałek roli, szeroki zagon lub 4–6 zagonów, grzęda. Zob.: *Słownik języka...*, t. 2, Warszawa 1902, s. 699. Mniejsza jednostka określająca areal ziemi, która mogła być różnie szacowana pod względem powierzchni. Zob.: J. Szymański, *Nauki...*, s. 164.

¹⁹ Półczwartej – trzy i pół.

Tym to majątkiem moim nieruchomym tak rozporządzam: ponieważ synowi memu z pierwszego małżeństwa, bo z terazniejszego dzieci nie mam, Julianowi Kosteckiemu po którym zostało, jak powiedziałam, dwoje dzieci, dałam wyposażenie już to w nieruchomościach, już też gotowizną najmniej złotych 7000 czyli rubli srebrem 1005 przeto teraz w dodatku zapisuję tymże dzieciom Franciszce i Mariannie Kosteckim moją połowę domu w Szadku przy ulicy Wilamowskiej pod numerem dawniej 213 [k. 145v] dziś 217 położonego i stodołę na Bobowni. Następnie dla dzieci Katarzyny Ochmanowskiej zapisuję 3 lechy ogrodu na Bobowni pomiędzy Woszczalską i Krauzem położonego. Teodorowi Adamkiewiczowi zapisuję półczwartej lechy ogrodu w Kapuśnikach jako bratankowi memu. Drugiemu bratankowi Pawłowi Adamkiewiczowi zapisuję 6 lech ogrodu na Bobowni pomiędzy Krauzem, a Lipskim. Trzeciemu bratankowi Marcinowi Adamkiewiczowi lechę ogrodu w Kapuśnikach pomiędzy Szymanowiczem i Adamkiewiczową położonego. Dalej dom tu w Szadku w rynku pod liczbą 10 położony, ogrodu lech 9 na Młynisku, 5 składów łąki w Gaju i 2 składy roli w polu długim zapisuję na wyłączną własność męża mego Antoniego Nawrockiego, wkładając na niego obowiązek, aby na wypadek mej śmierci pochował mnie zupełnie przyzwoicie i w grobie murowanym pod budującym się kościółkiem na cmentarzu grzebalnym, a nadto na nabożeństwo, które rok rocznie z wigiliami za moją duszę i za duszę familii Adamkiewiczów i Kosteckich odprawiać się powinno zapisuję rubli srebrem 150, od których procent po 5 od 100 ma odbierać Bractwo Różańca Świętego przy kościele tu w Szadku będąc²⁰ i nabożeństwo to opłacać [k. 146] księdzu w Szadku, a światło swe do tego nabożeństwa z wystawieniem katafalka dodawać, pewność zaś tej sumy ma być zapisana na rzeczonym domu pod liczbą 10 i na ogrodzie w Młynisku mężowi memu teraz zapisanych.

Wreszcie dodaję, że wspólnie z pierwszym mężem moim nabyłam od Jana i Julianny Szwebskich 10 zagonów roli w polu długim w obrębie miasta Szadku położone, ta więc rola chcę aby została wyłączną własnością dzieci Franciszki i Marianny po synu moim Julianie Kosteckim pozostałych. Co do zapisu całego jaki teraz uczyniłam tym testamentem dla Franciszki i Marianny dzieci po synu moim Julianie Kosteckim pozostałych, kładę ten wyraźny warunek, że gdyby obedwie te moje wnuczki bezpotomnie zmarły, to majątek ten ma przejść na sukcesorów po bracie moim Mikołaju Adamkiewicz. Jeszcze i to dodaję, że z owych 10²¹ zagonów od Szwebskich nabytych 5 zagonów mąż mój Antoni Nawrocki ma używać i obsiewać na swą korzyść aż do dojścia do pełnoletności rzeczonych Franciszki i Marynny Kosteckich.

---

²⁰ Na marginesie dopisano *przy kościele tu w Szadku będące*, wraz z inicjałami świadków oraz notariusza *J. Sztaudyn[ger]*.

²¹ Pominięto wyraz przekreślony *składów* oraz treść w nawiasie wyraz *jeden przekreślony bez znaczenia*.

Taka jest ostatnia moja wola, którą wykonaną mieć chcę i nic już więcej do dyktowania nie mam. Gdy testatorka [k. 146v] nic już dodać lub odmienić nie miała, przeto testament ten przyjęty i zdziałany w obecności świadków Teodora Krajewskiego, Ignacego Kobusiewicza, Feliksa Woszczalskiego i Dominika Kozłowskiego wszystkich właścicieli nieruchomości, tu w mieście okręgowym Szadku zamieszkałych, wiarogodnych obywateli krajowych jako świadków prawem przepisane przymioty mających, po przeczytaniu głośnym i wyraźnym i przyjęciu dobrowolnym, tylko przez świadków i mnie akt piszącego własnoręcznie podpisanym został, gdyż testatorka oświadczyła, że wcale pisać nie umie. Stempel do aktu tego za rubli srebrem 3 kopiejek 60 złożono.

Teodor Kraiewski świadek,
Ignacy Kobusiewicz świadek,
Feliks Woszczalski świadek,
Dominik Kozłowski świadek,
Józef Sztaudynger podsędek²².

3. UMOWA KUPNA SPRZEDAŻY ZAWARTA MIĘDZY SZYMONEM PIOTROWSKIM A JÓZEFEM DĘBOWSKIM W ROKU 1856

2 IX 1856

Or.: *Archiwum Państwowe w Łodzi oddział w Sieradzu, Akta notariusza J. Sztaudyngera w Szadku, sygn. 1, nr 85, k. 242-245v.*

[k. 242] Działo się w mieście okręgowym Szadku w powiecie sieradzkim, guberni warszawskiej w miejscu posiedzeń Sądu Pokoju Okręgu Szadkowskiego dnia /:21 sierpnia:/ 2 września 1856 r. Przede mną Józefem Sztaudynger podsędkiem Sądu Pokoju Okręgu Szadkowskiego, tu w Szadku z urzędowania zamieszkałym, pod niebytność rejenta, w Szadku działającym, w obecności świadków na końcu tego aktu wymienionych osobiście stawając:

1° Józef Dębowski właściciel nieruchomości tu w Szadku położonej w Kolonii Kobele²³ okręgu i powiecie łączyckim, guberni warszawskiej zamieszkały jako sprzedawca z jednej, a

---

²² APL oddział w Sieradzu, Akta notariusza J. Sztaudyngera w Szadku, sygn. 1, nr 57, k. 144–146v.

²³ Zapewne identyczne z wsią Kobyle w powiecie łączyckim, gminie Sobótka i parafii Dąbie, gdzie znajdował się dwór i kolonia. W 1827 r. wieś liczyła 16 domostw i 102 mieszkańców. Zob.: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, wyd. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 4, Warszawa 1883, s. 213.

2.ª Szymon Piotrowski właściciel wiatraka na Probstwie Szadzkowskim tu pod Szadkiem położonem, zamieszkały, jako kupujący z drugiej strony, tudzież,

3. Bogusław Dębowski ojciec sprzedawcy okupnik czynszowy w Kolonii Koble w okręgu i powiecie łęczyckim, guberni warszawskiej zamieszkały,

4. Józef Dębowski strzelec lasów rządowych [k. 242v] i gospodarz czynszowy w wsi Kiejszach okręgu i powiecie konińskim guberni warszawskiej zamieszkały,

5. Krzysztof Dębowski z własnych funduszków utrzymujący się w rzeczonej wsi Kiejszach przy bracie zamieszkały,

6. Marianna z Dębowskich po Franciszku Szendlu pozostała wdowa z własnych funduszków przy dzieciach swych utrzymująca się w Kolonii Janowie okręgu i powiecie łęczyckim guberni warszawskiej zamieszkała, i

7.ª Krystyna z Dębowskich po Mikołaju Pijewskim pozostała wdowa w Kolonii Liszki okręgu i powiecie łęczyckim, guberni warszawskiej zamieszkała przy synie z alimentów utrzymująca się.

Wszyscy w miejscach powyżej wymienionych mieszkań swoich prawne zamieszkanie do tego aktu sobie obierający, mnie akt przyjmującemu nieznani, lecz przez rekognoscentów²⁴ co do tożsamości imion, nazwisk, stanu, zamieszkania i charakteru w jakim się przedstawiają poświadczeni, którzy to rekognoscenci poniżej aktu wymienia się [s], przymioty [k. 243] prawne i wszelką zdolność do działań urzędowych mający, jawnie i dobrowolnie zeznali akt osnowy następującej.

Na sam przód osoby począwszy od trzeciej do siódmej w akcie wymienione zeznają, że Jadwiga z Dębowskich po Szymonie Ciesielskim wdowa była ich pięciorga siostrą rodzoną, i że więcej rodzeństwa z chwilą jej śmierci, a nawet za życia nie było, bo chociaż byli to w dzieciństwie pomarli, całym majątkiem swoim zaręczają, że też ich siostra za życia swego sprzedała dla współstawającego Józefa Dębowskiego dom z gruntem i łąką tu w Szadku położone aktem na dniu /:6:/18 maja 1853 r. przed Franciszkiem Miłkowskim rejentem w Zduńskiej Woli zeznanym, którym zadeklarowała uczynić zapisy po rubli srebrem 120 dla Bractwa Pięciu Ran Chrystusowych i Różańca Świętego tu w Szadku, lecz tego nie dopełni [k. 243v] wszy umarła i [na] bractwa te fundusz ten dojść nie może, chociaż suma na to pozostała z szacunku nieruchomości sprzedanych lecz zarazem wyjaśniają, że też ich siostra Jadwiga Ciesielska pierwotnie była tylko współwłaścicielką tych sprzedanych nieruchomości i dopiero z testamentu męża swego pierwszej zmarłego Szymona Ciesielskiego przysłała do całej własności, który to mąż testamentem prywatnie sporządzonym, a przez Prezesa Trybunału z Kalisza rejentowi Stokowskiemu w Szadku pod dniem /:25 maja:/ 6 czerwca 1853 r. do zachowania przesłanym, zapisał jej swą połowę nieruchomości obciążwszy taką legatę dla Bractwa Pięciu Ran Jezusowych i Różańca Świętego po rubli srebrem 75, a dla swej familii legatę 45 rubli srebrem, ona zatem sprzedając

²⁴ Rekognoscent – świadek poświadczający tożsamość nieznanymi notariuszowi osób przystępujących do aktu. Zob.: *Słownik języka...*, t. 5, Warszawa 1912, s. 505.

rzeczony dom z gruntem i łąką miała na względzie te legata, a ze swej strony chciała [k. 244] tylko zapis dla bractw rzeczonych powiększyć o rubli srebrem 90, w przekonaniu, że żadna familia po jej mężu nie pozostała, dla czego też pozostało z szacunku na gruncie rubli srebrem 240, to jest dla wspomnionych bractw rubli srebrem 150 z zapisu Szymona Ciesielskiego, a rubli 90 dla rodziny Jadwigi Ciesielskich czyli dla nich zeznających, którą gdy z rąk Józefa Dębowskiego dzisiejszego sprzedawcy odebrali, z takowych odebranych onego niniejszym kwitującą, to jest z sumy rubli srebrem 90 i za dobrą wypłatę temuż Dębowskiemu²⁵ ręką solidarnie całym majątkiem jaki mają i mieć mogą, a tem samem dają rękojmą i dla nabywającego Szymona Piotrowskiego. Po takim wyjaśnieniu rzeczy dwaj pierwsi komparenci²⁶ zawierają pomiędzy sobą kontrakt kupna i sprzedaży w następującej osnowie.

Artykuł pierwszy: Aktem na dniu /:6:/18 maja 1853 r. przed rejentem kancelarii okręgu szadkowskiego Franciszkiem Miłkowskim w Zduńskiej Woli zeznanym, Józef Dębowski pierwszy komparent [k. 244v] miał dla siebie, jako wówczas nieletni, a dziś wedle produkowanej metryki już doletni, nabyty przez ojca swego Bogusława Dębowskiego, dziś także stawającego, od Jadwigi Ciesielskiej dom przy ulicy Piotrkowskiej z zabudowaniami pod numerem 75 tu w Szadku położony wraz z placem i ogrodem, oraz dwa składy roli w polu długim pomiędzy rolami Stanisława Woszczalskiego i Wawrzyńca Rudeckiego, od strugi do granic rzepiszewskich ciągnące się i łączkę nad traktem do miasta Łasku prowadzącym w granicach tutejszych położone. Takowe więc dom z placem, ogrodem, zabudowaniami, rolą i łączką za zezwoleniem tegoż ojca swego Bogusława Dębowskiego takim prawem jakim sam posiada i posiadać miał prawo, sprzedaje i na własność ustępuje współstawającemu Szymonowi Piotrowskiemu, a to za sumę dobrowolnie umówioną i ustanowioną złotych polskich 3700 czyli rubli srebrem 476 kopiejek 25, na poczet której, gdy już odebrał rubli srebrem 120, dziś przy tym akcie od [k. 245] bierą rubli srebrem 71 kopiejek 25, z takowych odebranych dwóch sum sprzedawca nabywcę niniejszem kwituje.

Artykuł drugi. Z resztującego szacunku rubli srebrem 285 pozostaje na gruncie rubli srebrem 150, to jest stosownie do testamentu Szymona Ciesielskiego wyżej w akcie powołanego dla Bractwa Pięciu Ran Jezusowych i Różańca Świętego po rubli srebrem 75, od których też bractwa mają tylko brać wieczyście procent po pięć od sta licząc, a to w każdym dniu /:17:/ 29 września każdorocznie, dalej pozostaje także na gruncie rubli srebrem 45 odpowiednio do tegoż testamentu dla rodziny Szymona Ciesielskiego, gdy takowa zgłosi się, tym więc sposobem

---

²⁵ Dopisano na marginesie *temuż Dębowskiemu, in fid[em]* wraz z inicjałami świadków *J.D. J.D. A.J. D.K. W.W. A.K.* oraz notariusza *J. Sztaud.[ynger]*. In fide – wiarygodny. Zob.: A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa 1992, s. 260.

²⁶ Komparent – stawający, strona stawająca w sądzie lub wchodząca do procesu. Zob.: *Słownik języka...*, t. 2, Warszawa 1902, s. 425

pozostaje dla sprzedawcy tylko rubli srebrem 90, które tenże nabywca Piotrowski²⁷ obowiązany wypłacić i oddać sprzedawcy w dniu /:11:/ 23 kwietnia 1858 r. pod gotową z tego aktu egzekucją, a do czasu tego opłacać procent prawny z dołu od świętego Wojciecha²⁸.

Artykuł trzeci. Ponieważ nabywca już od świętego Wojciecha jest w posiadaniu sprzedanych tym aktem nieruchomości, przeto takowe posiadanie jako też naturalną i cywilną posesję sprzedawca onemu przyznaje.

Artykuł Czwarty. Wszelkie podatki i ciężary do nieruchomości tym aktem sprzedanych przywiązane nabyw [k. 245v] ca Piotrowski obowiązany ponosić i opłacać od dnia 1 stycznia nowego stylu roku bieżącego, zaległości do sprzedawcy Dębowskiego jeśli jakie okażą się należą. Zresztą wszyscy stawający podając się egzekucji z mocy tego aktu, takowy za obowiązujący siebie i sukcesorów swoich we wszystkim być deklarują zrzeczeniem się wszelkich prawnych ekscepcji²⁹ przeciwko temu aktowi czynienia.

Który to akt przyjęty i zdziałany w obecności rekognoscentów Antoniego Jankowskiego i Dominika Kozłowskiego właścicieli nieruchomości tudzież świadków Wincentego Wojnarowskiego komornika sądowego i Antoniego Klinkowskiego woźnego przy sądzie tutejszym, wszystkich wiarygodnych obywateli krajowych tu w Szadku zamieszkałych, prawem przepisane przymioty mających, po przeczytaniu głośnym i wyraźnym i przyjęciu dobrowolnym tylko przez dwóch Józefów Dębowskich, rekognoscentów, świadków i mnie akt przyjmującego własnoręcznie podpisanym został, inni zaś komparenci wyraźnie oświadczyli, że wcale pisać nie umią. Stempel za rubla 1 kopiejek 35 złożono.

Józef Dębowski, Józef Dębowski,
Antoni Jankowski rekognescent,
Dominik Kozłowski rekognescent,
Wincenty Woynarowski świadek,
Antoni Klinkowski świadek,
Sztaudynger podsędek,
Zalecamy i rozkazujemy etc.
Sztaudyng[er]³⁰.

²⁷ Na marginesie dopisano *nabywca Piotrowski, in fide*m.

²⁸ Na marginesie dopisano *a do czasu tego opłacać procent prawny z dołu od Świętego Wojciecha* z dopiskiem świadczą dwa przypiski wraz z inicjałami świadków *J.D. J.D. A.J. D.K. W.W. A.K.* oraz notariusza *J. Sztaud[yngera]*.

²⁹ Ekscepcja – zarzut prawny, przez który pozwany udaremnia żądanie powoda, albo zawiesza sprawę na pewien czas, środek odwoławczy; wyjątek (od reguły), ograniczenie, wyłączenie. Zob.: *Słownik języka...*, t. 1, Warszawa 1900, s. 679.

³⁰ APL oddział w Sieradzu, Akta notariusza J. Sztaudyngera w Szadku, sygn. 1, nr 85, k. 242–245v.

Bibliografia

- Archiwum Diecezjalne we Włocławku, parafia Szadek, sygn. 1.
 Archiwum Główne Akt Dawnych, Centralne Władze Wyznaniowe, sygn. 491.
 Archiwum Państwowe w Łodzi, Urząd Stanu Cywilnego Szadek, sygn. 100, 104, 107.
 Archiwum Państwowe w Łodzi oddział w Sieradzu, Akta notariusza C. Stokowskiego w Szadku, sygn. 7, Akta notariusza J. Sztadyngera w Szadku, sygn. 1.
 Bieda J., *Testament – prawo a praktyka Królestwa Polskiego w świetle akt notariuszy zgierskich w latach 1826–1875*, Łódź 2013.
 Flaga J., *Bractwa religijne w archidiakonacie lubelskim do końca XVIII wieku. Chronologia i terytorialne rozmieszczenie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 42, 1981, s. 293–344.
Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku, K. Lepszy (red.), Wrocław 1953.
 Jougan A., *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa 1992.
 Kaczmarek A., Młyńska A., *Źródła do dziejów parafii w Szadku z roku 1825 (wizyta dziekańska i inwentarz parafii)*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10, s. 199–217.
 Rulka K., *Stan religijno-moralny parafii rzymskokatolickiej w Szadku w drugiej połowie XVIII w. Miejsce kultu, duszpasterze, parafianie*, „Biuletyn Szadkowski” 2013, t. 13, s. 25–43.
Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, wyd. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 4, Warszawa 1883.
Słownik języka polskiego, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1, Warszawa 1900; t. 2, Warszawa 1902; t. 5, Warszawa 1912; t. 6, Warszawa 1915.
 Szkutnik P., *Opis kościoła i probostwa w Szadku w połowie XIX w.*, „Biuletyn Szadkowski” 2015, t. 15, s. 69–87.
 Szkutnik P., *Parafia szadkowska na początku XVI w. w świetle Liber Beneficiorum Jana Łaskiego*, „Biuletyn Szadkowski” 2013, t. 13, s. 65–80.
 Szkutnik P., *Testament mieszczanki szadkowskiej Doroty Czygańskiej z Lipińskich z 1693 r.*, „Biuletyn Szadkowski” 2014, t. 14, s. 97–112.
 Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 1983.
 Tandecki J., Kopiński K., *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014.
 Zabraniak S., *Bractwa w Wieluniu w okresie przedrozbiorowym*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2001, t. 76, s. 421–437.

[Wpłynęło: marzec; poprawiono: czerwiec 2016 r.]

BEQUESTS TO CHURCH FRATERNITIES IN SZADEK IN THE 1850s

Summary

In the Old Polish period, several religious fraternities were formed in the Roman-Catholic parish in Szadek. The parishioners who were interested in active participation in various forms of religious cult set up fraternities, which was an expression of the need for in-

tegration within the local community. Religious fraternities received funds from donors to finance their activities. In the 1850s, the Fraternity of the Rosary received legacies in the last wills of the donors to say Masses for the peace of their souls. The legacies were recorded in the form of notarial acts by Szadek registrars. These documents are yet another source of knowledge about the history of Church in Szadek.

Keywords: Szadek, bequests, religious fraternities, 19th century.